

TIJDSCHRIFT

VAN HET

NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

7^e Jaargang

AMSTERDAM

G. THEOD. BOM EN ZOON

1899

Bouwstoffen voor eene Geschiedenis van het Nederlandsche Geld- en Muntwezen.

MUNTWAARDE te HATTEM 1460—1487.

Door den Heer F. A. HOFFER zijn in het 16^e deel der *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap*, (gevestigd te Utrecht) de rekeningen der stad H a t t e m over de jaren 1460—1487 uitgegeven.

De Heer HOFFER voegde aan de uitgaaf eene voorrede toe, waarin hij onder meer het volgende zegt: „Onze pogingen om eenigszins vaste verhoudingen tusschen de munten op te sporen, leden schipbreuk.”

Het was deze verklaring, die mijn lust om het Hattemsche handschrift zélf ten dienste van mijn onderzoek naar de vroegere muntwaarde te raadplegen nog te meer aanwakkerde, vooral ten aanzien van die gedeelten, welke door den Heer HOFFER slechts bij uittreksel werden gepubliceerd.

Een desbetreffend tot den Heer HOFFER gericht schrijven werd zijnerzijds beantwoord door eene mijnerzijds hoogst gewaardeerde bereidwilligheid. Door zijne goede zorgen toch werd ik in staat gesteld tot een ongestoord en rustig gebruik van het handschrift. Ik breng hem daarvoor bij deze mijnen meest welgemeenden dank.

Nadat ik het handschrift had geraadpleegd, werd het mij duidelijk, waarom de „pogingen” van den

Heer HOFFER „om eenigszins vaste verhoudingen tusschen de munten op te sporen” moesten schipbreuk lijden. In de eerste plaats is het voor den leek op dit gebied uiterst moeielijk wegwijs te worden in het duister labyrint der vroegere muntstelsels. En onze Hattensche rendanten hebben het er op toegelgd de zaak nog ingewikkelder te maken. Zij hebben zich de moeite gespaard, de verschillende muntsoorten tot de rekenmunt te herleiden. Op één en dezelfde bladzijde doen zij ons ponden, kromstaarten, klimmers, witte en zwarte stuivers en braspenningen, niet alleen, maar ook dagen werkloon, kwarten hoppen (bier) en amen wijn tot ééne som geld optellen. Dat is om wanhopend te worden! Er is echter nog eene zaak, die het den Heer HOFFER onmogelijk maakte tot bepaalde uitkomsten te geraken. Met hoe groote nauwkeurigheid het handschrift overigens is uitgegeven, de Heer HOFFER heeft een bepaald cijferteeken voortdurend verkeerd gelezen en ergo steeds verkeerd weérgegeven. Ik acht het van belang daarop uitdrukkelijk de aandacht te vestigen, vooral omdat ik de zekerheid heb, dat ook verschillende andere uitgevers van oude rekeningen zich aan dezelfde fout hebben schuldig gemaakt.

Zooals men weet zijn in handschriften uit den tijd, waarover onze rekeningen loopen, de getallen steeds door R o m e i n s c h e cijfers voorgesteld. De 1 wordt alzoo aangeduid door de letter i. Staat de 1 echter aan het e i n d e van een getal dan gebruikt men in de plaats van eene i steeds eene j. Zoo schreef men niet i, ii, iii, vii, xiii, enz, doch zonder uitzondering

j, ij, iij, vij, xij, enz Wanneer nu echter de staart der j was omgehaald, zooals men dat in ons tegenwoordig schrift pleegt te doen (j) dan stelde het teeken niet 1 doch $1\frac{1}{2}$ voor. Dit nu is door vele kenners van oud schrift over het hoofd gezien. Eveneens stelde de letter x, — die in haar ouden vorm een naar beneden getrokken been had, — niet 10 doch $9\frac{1}{2}$ voor, wanneer dat doorgetrokken been was omgehaald of door een dwarsstreepje gekruist.

De hier volgende vier regels oud schrift zullen duidelijk maken wat ik bedoel.

A: j . ij . iij . iij . vij . viij .
 ix . x . xx . xxx . ijc
 B: j . ij . iij . iij . vij . viij .
 ix . x . xx . xxx . ijc

De teekens sub A weêrgegeven, stellen voor de getallen 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 20, 30, 200, — die sub B daarentegen $1\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}$, $5\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$, $9\frac{1}{2}$, $19\frac{1}{2}$, $29\frac{1}{2}$ 150.

Vergissingen, die uit onbekendheid met deze schrijfwijze voortgesproten waren, hebben mij, en wellicht ook anderen, heel wat vruchteloos gecijfer op den hals geschoven. Mocht mijne hier gedane opmerking er toe bijdragen, dat die vergissing in latere uitgaven worde vermeden, dan zal het nut mijner eenigszins lange uitweiding wel niet kunnen worden ontkend.

Rendanten hebben rekening gedaan in eene rekenmunt, pond genaamd, met kleine muntstukken als pasmunt. De gewone onderdeelen van het pond, namelijk de schellingen en penningen, komen in de rekeningen niet voor.

Het pond is meest aangeduid door het teeken ℔ , de bekende afkorting van het Latijnsche *libra*.

Ik laat hier volgen eene lijst der verschillende munten, die in onze rekeningen gevonden worden, met vermelding van het eerste en van het laatste jaar, waarin zij voorkomen.

- Aernhemsche Gulden 1460—1483.
- Arnoldusgulden 1467.
- Braspenninck 1460 1488.
- Buddragher 1474.
- Burgonsche Stuver 1486 - 1487.
- Butken 1460--1462.
- Davidsgulden 1487 1488.
- Dauids-Rijngulden 1471 1479.
- Davidstuver 1460
- Engelschen Stoter 1462.
- Enkele witte Stuver 1463.
- Philips 1477—1488
- Philippenninck 1478.
- Philipschilde 1477—1478.
- Franck 1475.
- Gold Aernemsgulden 1464
- Gold Arnoldgulden 1462 - 1479.
- Golden Klinckart 1463—1464
- Gold Crone 1465.
- Golden Postelaatgulden 1480—1487.
- Golden Rijnschgulden 1462 1488.

Groet, Groit Groitken 1460 - 1488
 Herenpont 1468 - 1488.
 Klymmer 1460 - 1488
 Klinckairt, Klinckart, Klincker 1463.
 Cromstaert, Kromstert 1460 1488
 Lelydenier 1462.
 Mijnsheren-Rydergulden 1464—1465.
 Nye Rydersgulden 1467.
 Nye Vlemsch 1461
 Olde Braspenninc 1461.
 Oild Buddregher 1475.
 Olde Groet 1460 - 1486.
 Olde Vlemsche 1460 - 1488.
 Perdekensgulden, Peertkensgulden 1460—1473.
 Plac 1466.
 Postelatusgulden 1460—1473.
 Reynaldusgulden 1461.
 Rinsgulden, Rijnschg, Rijnsng. 1460—1488.
 Rijnsgulden corrent 1473—1487.
 Rodolphus Postelatusgulden 1485—1486.
 Saluyt 1478 - 1479.
 Statpont 1468—1486.
 Stoeter, Stoter 1467—1486.
 Stuver 1465—1488.
 Vleemsch, Vlemsdie 1466—1488.
 Vleensch Groit 1482—1488.
 Wilhelmschilde 1468—1484
 Wit Penninck 1472—1488.
 Witte Stuver 1460—1484.
 Witte Vlemsch 1460—1461.
 Zwarte Stuver 1461—1484.

Slechts van elf munten kon de waarde met volkomen zekerheid worden bepaald. De verhouding der waarde van elk dier munten tot de andere bleef gedurende de 26 jaren, waarover onze rekeningen loopen, geheel constant. Men vindt die waardeverhouding vermeld in het navolgend staatje:

	Klimmer	Kromstaart	Vlaamsche	Zwarte Stuiver	Philips	Witpenning	(Witte) Stuiver	Braspenning	Stooter	Arnh. Gulden	Rijnsche Gulden
1 Klimmer =	1	$\frac{3}{5}$	$\frac{4}{9}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{4}{15}$	$\frac{2}{15}$	$\frac{1}{25}$	$\frac{1}{60}$
1 Kromstaart =	$1\frac{2}{3}$	1	$\frac{20}{27}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{5}{9}$	$\frac{4}{9}$	$\frac{2}{9}$	$\frac{1}{15}$	$\frac{1}{36}$
1 Vlaamsche =	$2\frac{1}{4}$	$1\frac{7}{20}$	1	$\frac{9}{10}$	$\frac{9}{10}$	$\frac{9}{10}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{5}$	$\frac{3}{10}$	$\frac{9}{100}$	$\frac{3}{80}$
1 Zwarte Stuiver =	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{9}$	1	1	1	$\frac{5}{6}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{24}$
1 Philips =	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{9}$	1	1	1	$\frac{5}{6}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{24}$
1 Witpenning =	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{9}$	1	1	1	$\frac{5}{6}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{24}$
1 (Witte) Stuiver =	3	$1\frac{1}{5}$	$1\frac{1}{3}$	$1\frac{1}{5}$	$1\frac{1}{5}$	$1\frac{1}{5}$	1	$\frac{4}{5}$	$\frac{2}{5}$	$\frac{3}{25}$	$\frac{1}{20}$
1 Braspenning =	$3\frac{3}{4}$	$2\frac{1}{4}$	$1\frac{2}{3}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{3}{20}$	$\frac{1}{16}$
1 Stooter =	$7\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{3}$	3	3	3	$2\frac{1}{2}$	2	1	$\frac{3}{10}$	$\frac{1}{8}$
1 Arnh. Gulden =	25	15	$11\frac{1}{9}$	10	10	10	$8\frac{1}{3}$	$6\frac{2}{3}$	$3\frac{1}{3}$	1	$\frac{5}{12}$
1 Rijnsch. Gulden =	60	36	$26\frac{2}{3}$	24	24	24	20	16	8	$2\frac{2}{5}$	1

Bij den Rijnschen Gulden wordt meestal vermeld „elcken guld. voir 20 witte stuver gherekent” waaruit mag worden opgemaakt, dat hij als rekenmunt dienst deed.

Gedurende geheel den tijd, waarover de rekeningen loopen, werd het geld, met meer of minder groote schokken, voortdurend afgezet. Het rekenpond liep van $18\frac{1}{2}$ kromstaart, dat is $10\frac{5}{18}$ stuiver in 1460, tot 18 stuiver in 1487/8.

Deze merkwaardige versterking der rekenmunt, — die over een tijdvak van 28 jaren met zekerheid kon worden geconstateerd en als uitgangspunt van verdere onderzoekingen naar de muntwaarde uitnemende diensten zal bewijzen —, wordt in het volgend staatje meer bepaaldelijk aangewezen.

T I J D V A K				Waarde van het pond uitgedrukt in:	
Nota. Het * duidt aan, dat begin en einde van het tijdvak in de rekening zijn vermeld. 1) Staat er geen * dan beteekent dit, dat in het aangegeven tijdvak posten zonder nader bepaalde dagteekening zijn ge- boekt, die de evaluatie deden kennen.				Stuivers	Krom- staarten
				22 Febr. 2)	1460 tot 21 Febr.
22 "	1462 " 21 "	1463		18 ¹ / ₂	
22 "	1465 " 21 "	1466		18 ¹ / ₂	
22 "	1466 " 21 "	1467		18 ¹ / ₂	
22 "	1467 " 21 "	1468		18 ¹ / ₂	
22 "	1468 " 21 "	1469	10 ¹ / ₂	19	
22 "	1469 " 21 "	1470		19	
* 22 "	1472 " 21 "	1473		19	
* 22 "	1473 " 21 "	1474		19	
* 22 "	1477 " 15 Oct.	1477	11 ¹ / ₂		
* 16 Oct 3)	1477 " 10 Nov.	1477	12		
* 11 Nov. 4)	1477 " 20 Dec	1477	12 ¹ / ₂		
* 21 Dec. 5)	1477 " Kermis	1478	13		
* Kermis 6)	1478 " 21 Febr	1479	13 ¹ / ₂		
* 22 Febr.	1480 " 21 "	1481	13		
* 22 "	1481 " 21 "	1482	13		
* 22 "	1482 " 29 Sept. 7)	1482	13		
22 "	1483 " 21 Febr.	1484	15 16		
* 22 "	1484 " 21 "	1485	16		
* 22 "	1485 " 21 "	1486	16 ¹ / ₄		
* 22 "	1486 " 21 "	1487	17		
* 22 "	1487 " 21 "	1488	18		

1) B.v.: in de rekening van 1478/9: Item 'soe wat fl sie ontfangen hebben van Sonte Peter thent unser kermissen is 13 stuver voir 1 fl gerekent ende nae 13¹/₂ stuv voirt fl .

2) St. Peter. 3) St. Galle. 4) St. Mertijn. 5) St Thomas. 6) ?
7) St. Mychiel.

Ten slotte dient hier te worden vermeld, dat in de rekeningen van Hattem het woord „oord” steeds gebruikt wordt in den zin van een vierde deel. Aan de aandacht van STALLAERT (zie zijn bekend *Glossarum*) is het woord in deze beteekenis ontsnapt, niettegenstaande hij veel uit rekeningen heeft geput.

2 ƒ ende 1 oirt	wil alzo zeggen	$2\frac{1}{4}$ pond.
6 stuver ende 1 oirtken	„ „ „	$6\frac{1}{4}$ stuiver.
1 cromst. minus 1 ortken	„ „ „	$\frac{3}{4}$ kromstaart.
1 ortken cromstaerts	„ „ „	$\frac{1}{4}$ „
1 oert guldens	„ „ „	$\frac{1}{4}$ gulden.
1 oirtken clymmers	„ „ „	$\frac{1}{4}$ klimmer.
1 oirt ƒ	„ „ „	$\frac{1}{4}$ pond.

Ziehier een drietal bewijsplaatsen:

Gecoft 9 wagenschate, dat stuck 4 cromst. 1 ortk, betaelt 38 cromst. ende 1 ortk. (1460/1)

$$9 \times 4\frac{1}{4} = 38\frac{1}{4}.$$

Gevoirt 7 voir schindelkeys, elck voer 1 vleems facit 5 stuv. ende 1 oirtk. (1482/83)

$$1 \text{ vlaamsche} = \frac{3}{4} \text{ stuiver, alzo } 7 \text{ vl.} = \frac{21}{4} \text{ of } 5\frac{1}{4} \text{ st.}$$

Honderd quarten ende 14, elck quart 1 stoter, betaelt 14 Rijns guldens ende 1 ort. (1483/4.)

$$1 \text{ stooter} = \frac{1}{8} \text{ Rijnsche guld., alzo } 114 \text{ stoot.} \\ = \frac{114}{8} \text{ of } 14\frac{1}{4} \text{ Rg.}$$

Uit tal van andere bewijsplaatsen blijkt, dat het woord oord in de Hattemsche rekeningen geene andere beteekenis heeft dan van een kwart.

HELMOND, Juni 1898.

AUG. SASSEN.